

Doğumu

İmam Gazali, **1058 yılında İran'ın Tus şehrinde dünyaya gelmiştir.**

Fıkıh/ İslam Hukuku alanında uzmanlaşan Gazali Cürcan'a giderek çeşitli alimlerden dersler almaya başlamıştır.

Kervan ve Ders Notları

Üç yıl Cürcan'da eğitim gören Gazali Tus şehrine dönmek için yola çıktı. Ancak Gazali'nin birlikte seyahat ettiği **kervanın önü eşkiyalar tarafından kesildi. Kervanı yağmalayan eşkiyalar Gazali'nin ders notlarına da el koydular.** Gazali: "Bu ders notları için memleketimi terk ettim, üç yıl Cürcan'da eğitim aldım, bütün çalışmalarım bu notların içerisinde" diyerek ders notlarını geri istedi. Eşkiyaların reisi ise ironik bir üslupla "bildiğini iddia ediyorsun, ancak senden bunları alınca bilgisiz kalıyorsun, bu nasıl iş?" diyerek Gazali'yi dogmatik uykusundan uyandırdı. Bu sözden çok etkilenen Gazali bundan sonra öğrendiği her şeyi iyice ezberledi. 12.000 sayfa ezberlemeden de kitap yazmadı. Ezberlediği sayfalardan et-Talika fi Furui'l-Mezhep adlı ilk kitabını yazdı.

İmamü'l- Haremeyn el- Cüveyni ve Dönem Arkadaşları

Daha sonra Nişabur'a giden Gazali, İmamü'l- Haremeyn el- Cüveyni'nin ders halkası içerisine girdi. Bu halkada Nizamü'l-Mülk, Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah gibi son derece popüler olan dönem arkadaşları vardı. Bu dört arkadaş kendi aralarında konuşurken "içimizden kim önemli bir mevkiye gelirse diğerlerine yardım edecek" diye birbirlerine söz vermişler. Nizamülmülk Büyük Selçuklu Devletinde vezir olunca Ömer Hayyam'ı rasathaneye bilim insanı; İmam Gazali'yi Nizamiye Medresesine müderris olarak aldırılmış; Hasan Sabbah ise valilik teklifini kabul etmeyerek sarayda görev istemiştir. Bunun üzerine Sabbah'a sarayda görev veren Nizamülmülk, Hassan Sabbah'ın gizli bir örgütün ajanı olduğunu ve sarayda görevlendirildiğini anlayınca çok geç kalmış oldu. Zira Hasan Sabbah çoktan Büyük Selçuklu Devletinin sınırlarını terk ederek Mısır'a gitmişti. Mısır'da Halife Mustansır ile tanışmış, Mustansır'ın vermiş olduğu destekle İsmaililiği yaymak için tekrar Büyük Selçuklu Devleti topraklarına geri dönmüştür.

Gazali

Prof.Dr.İlhan Yıldız tarafından yazıldı.

Çarşamba, 23 Aralık 2015 16:17 - Son Güncelleme Pazar, 25 Şubat 2024 00:33

Mustansır'ın ölümünden sonra Mustali ve Nizari arasındaki taht kavgasının arasında kalarak Nizari'yi desteklemiş ancak ne yazık ki iktidarı Mustali ele geçirmiştir. Bunun üzerine Mısır'dan da kaçarak yeniden Büyük Selçuklu devletinin sınırları içinde bulunan Alamut kalesini zaptederek buraya yerleşmiştir. Hatta Hasan Sabbah gizlice Batınilik mezhebinin kurucusu olmuş ve Büyük Selçuklu devleti içinde birçok bunalım ve karışıklığa sebebiyet vermiştir.

Nizamiye Medresesi

Diğer taraftan Büyük Selçuklu devleti veziri Nizamülmülk, Gazali ile Hasan Sabbah ve Batınilik konusunu sürekli istişare etmiştir. Gazali, Batınilik başta olmak üzere İslam dünyasını tehdit eden fikri hareketlerinin ancak bilimsel yol ve yöntemlerle etkisinin azaltılabileceğini veya ortadan kaldırılabileceğini ifade etmiştir. Nizamü'l-Mülk, Gazali'nin tavsiyesini dinlemiş ve devlete bağlı bütün vilayetlerde Nizamiye medreselerini inşa etmiştir. Hatta Bağdat Nizamiye Medresesinin başmüdürrisliğine (rektörlük) de Gazali'yi atamıştı.

Felsefe ile ilgili kitapları

Aslında kitaplarında açıkça bahsetmese bile Nizamülmülk'ün Gazali'ye vermiş olduğu ilk görev Batınilik ile alakalı değildir. Gazali'den Moğol ve Haçlı tehdidi altında bulunan İslam dünyasının birlik ve beraberliğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyması nedeniyle Müslümanlar arasında ihtilaf ve kavgaları arttıran felsefe aleyhinde bir takım kitaplar yazması talimatını vermiştir. Böylelikle Gazali'nin ilk olarak ele aldığı ve araştırdığı konu felsefe ve İslam filozoflarının görüşleri idi. el- Munkız adlı eserinde Gazali'nin bir taraftan 300 öğrenciye ders verdiğini ve arta kalan vakitlerinde de neredeyse 2 yıl boyunca felsefeyi araştırdığını öğrenmekteyiz. (el-Munkız, s. 21-22) Gazali bir görüş, felsefe veya düşünceyi eleştirmeden önce o konu hakkında mutlaka detaylı bilgi edinirdi. Bu münasebetle Rumca öğrenerek Yunan felsefesini inceledi. Yunan ve İslam filozoflarına ait kitapları toplayıp hepsini "Mekasidü'l-Felasife" adlı kitabında özetledi. Daha sonra bu görüşleri "Tehafitü'l-Felasife" adlı kitabında filozofları eleştirdi. (el-Munkız, s.33)

Gazali'nin Tehafüt kitabı ile birlikte bir tehafüt geleneği başladı. Ne yazık ki bu gelenek ve Gazali'nin başlattığı tartışmalar İslam dünyasında felsefe ve bilime belki Gazali'nin bile beklemediği ve istemediği kadar zarar verdi.

Bazı kesimler Gazali'nin felsefeye karşı verdiği mücadele ile İslam dünyasında felsefi düşüncenin gelişmesini önlediğini düşünmektedir. Yunan felsefesine karşı yazdığı kitaplar sonucunda [İbn-i Rüşd](#) , [İbn-i Tufeyl](#) ve [İbn-i Bacce](#) gibi düşünürler felsefeyi ona karşı savunmak ihtiyacı duydular. Gazâlî felsefe öğrenerek ve felsefi yöntemler kullanarak felsefecilerle tartışmış, sert eleştirilerini reddiyeler şeklinde yazarak [Aristoteles](#)

[İbni Sina](#)

ve

[Farabi](#)

'nin üzerine yürümüştür.

Gazâlî

[felsefeye](#)

yönelik olumsuz tutumuna rağmen

[İslam](#)

[din](#)

bilimlerine ait problemlerin çözümünde

[mantıktan yararlanılmasını önererek](#)

bu disiplinin İslam dünyasında varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Hatta "mantık bilmeyenin ilmine güven olmayacağından"

(el-Munkız, s.51)

bahsetmiştir.

Gazali'nin en mühim yönlerinden biri felsefeyle olan ilişkisidir. Onun felsefe çalışması İslam düşüncesinde ve ilahiyat alanında kendisinden sonra gelen düşünürlerin ve düşünce alanlarının her birinde etkili olmuştur. Bu konuda kullandığı metotsa felsefesine karşı olduğu Aristo mantığını kabul ederek ve felsefeyi yakından tanıyarak felsefe tenkitçiliği şeklinde ortaya çıkar. Gazali'nin bir felsefe tenkitçisi olarak İslam dünyasında derin etkisine ek olarak onun, şüphe hakkı götürür prensibiyle Fransız düşünür Descartes'a, sebep-sonuç arasında zorunlu bir bağlılık yoktur düsturuyla David Hume'a ve aklın bütün meseleleri kavrayamadığını ileri süren ilkesiyle de Alman düşünür Kant'a öncülük ettiği söylenir. Gazali'nin felsefeden amacı, dinin felsefeden üstün olduğunu göstermektir.

Batınlık Konusunda yazdığı Kitaplar

el- Munkız adlı kitabından anlaşıldığı kadarıyla Abbasi Halifesi Mustazhiri de mezhebin mahiyeti ve iç yüzünü ortaya çıkaran bir kitap yazması için Gazali'ye kesin bir emir vermiştir. Gazali'nin zaten böyle bir niyeti de olduğu için bu emir ve talimatlar Gazali'nn hoşuna gitmiştir.

(el-Munkız, 44) Gazali bu görevi nedeniyle Batılilik hakkında başta Hasan Sabbah'ın "Fusulu'l-Erbaa/Dört Bölüm" ve "Sergüzeşti Seyyidina" kitapları olmak üzere birçok kitabı inceleyerek ilk önce

Batınilik mezhebini tanıtan bir kitap olan

Fedaihu'l-Batıniyye el-Mustazhiriyyi yazmış daha sonra da bu mezhebi ağır eleştiren Kavasimü'l-Batıniyye adlı kitabı kaleme almıştır. Daha sonra Bu iki kitap o kadar etkili oldu ki kısa zaman sonra İslam dünyasında Batınililiğin etkisi çok azaldı. el-Kıstâsü'l-Müstakîm ve el-Munkız mine'd-Dalal adlı kitaplarda da batınilik konusunu ele alıp ilave açıklamalar yapmıştır.

Gazali zamanında Hasan Sabbah gizli bir teşkilat kurup, etrafındaki fedailerle dehşet saçan hareketlere girişmişti. Kendini de masum, hata etmez ve günahsız imam diye tanıtmıştı. Bu durum İslam dini için hem inanç bakımından hem de siyasi bakımdan tehlike oluşturmıştı. Onların diğer ilkeleri olan talim ise, birliği temin etmek için bir İmam-ı Masuma bağlanmak ve bütün bilgileri ondan öğrenmek gerektiği şeklindeydi. Gazali, onlara karşı Müslümanların imami masumu Hazreti Muhammed Alehisselam'dır, biz Allah tarafından ona indirilen Kur'anı Kerim'e ve onun sünnetine bağlıyız diyerek Batınililiği kesinlikle reddeder.

Sürgün Yılları

Gazali'nin Batınilik aleyhinde yazdığı bu kitaplarından sonra Hasan Sabbah, en büyük düşman olarak hatta şeytan olarak vasıflandırdığı Nizamu'l-Mülk'ün suikastla öldürülme emrini vermiştir. Ne yazık ki suikastçılar 1092 yılında Nizamu'l-Mülk'ü öldürmeyi başarmışlardır. Nizamülmülk'ün ölümünden hemen sonra Melikşah'ta şüpheli bir şekilde ölmüştür.

1095 yılına kadar görevinin başında olan Gazali'nin devletin bilgisi dahilinde Bağdat'tan uzaklaştığı görülmektedir.

Nizamu'l-Mülk suikastından sonra sıranın kendisine geldiğini düşünen

Gazali büyük ihtimalle 10 yıl boyunca önce Şam Emeviyye Camisinde, sonra Kudüs'te Beyt-i Makdis'te Kubbetü's-Sahra camiinde ve son olarak da Mekke ve Medine'de yaşamaya devam etmiştir. Ancak üst düzey bir devlet görevlisinin gizlenmesinin devleti zayıf göstereceği için Gazali el-Munkız adlı kitabında konuyu farklı argümanlarla desteklemiştir. Buna göre bir müddet sonra yaşadığı hayattan zevk almamaya başladı. İç âleminde yaşanan haller onu doğal olarak tasavvufa yakınlaştırdı. Bilim adamı siyaset yapar mı? İşte bu sorunun cevabı "bilim adamı siyaset yapar" olmalıdır. Zira bir bilim adamı siyaset yapmıyorsa bilim de yapmıyor demektir. Zira toplumdan uzaklaşmıştır, toplumun problemlerinden habersizdir; dolayısıyla gündelik hayatta karşılığı olan bir şey yapmıyor demektir. Bilim adamının pratik ve pragmatik konulardan uzaklaşması ciddi bir sorunsaldır. Bu sorun sadece halkı değil devleti de ilgilendirmektedir. İşte Gazali'nin böyle bir bilim adamı olduğunu kimse düşünmesin. Gazali

gizlendiği dönemde "Tuhfetül Muluk" ve Nasihatul Muluk adlı eserler kaleme almış sultan ve vezirlere itiraz etmiş ve karşı çıkmıştır.

Bağdatta popüler olduğu dönemde de aslında bunu yapmaktaydı. Nitekim Melikşah'ın ölümünden sonra 10 yaşındaki oğlu Mahmud'u tahta çıkaran ve Gazali'den fetva isteyen Terken hatun'a olumlu yanıt vermemiştir. Bu nedenle Gazali'nin bu konuda örnek sayılabilecek bir siyaset yaptığını söylemek gerekiyor. Gazali'nin el- Munkız'da bağdat'ı terketmesinin nedenini açıklaması da bu siyaset anlayışının bir parçasıydı. Nitekim Gazali kitabında bu kaçışı şöyle açıklamaktaydı. Sultanlarla ve vezirlerle oturup kalkıyordu, üniversitede hocalık yaparak zamanını geçiriyordu, son derece yüksek geliri vardı. Ancak bütün bunlar onun ruhen mutlu olması için yetmiyordu. Bütün bunlardan uzaklaşmak kendini zikir ve ibadete vermek istiyordu. Bu nedenle iki yıl boyunca Şam Ümeyye camiine giderek burada inzivaya çekildi ve bu esnada İhya-u Ulumu'd-Din adlı eserini kaleme aldı. (el-Munkız, s.64)

Başka bir rivayete göre bu ilgi ve [hac](#) arzusuyla medresedeki görevini bırakarak 1095 yılında [Bağdat](#) 'tan ayrıldı ve [Şam](#) 'a gitti. [Şam](#) da iki yıl kaldıktan sonra 1097 yılında [Hac](#) 'a gitti.

[Bağdat](#) 'tan ayrılışından on bir yıl sonra 1106 yılında Sencer'in sultan olduğu dönemde [Nizamü](#) [İmülk](#) 'ü n oğlu [Fahrülmülk](#) 'ün ısrarlı daveti üzerine Nişabur Nizamiye Medresesinde tekrar eğitim vermeye başladı. (el-Munkız, s.95) Ancak aynı yıl Fahrülmülk Batini fedaileri tarafından suikastla öldürülmüştür. Bunu gören Gazali Bağdat'tan bir kez daha ayrılarak memleketi Tus'a dönmüştür.

Tus'a Dönüşü

Gazali Tus'a döndükten sonra yaptırdığı [Tekke](#) 'de müritleriyle birlikte [Sûfi](#) yaşamı sürdürdü.

Gazâlî 1111 (Hicri 505) yılında doğum yeri olan İran'ın Tus şehrinde vefat etti.

Tasavvuf Anlayışı

Gazâlî'nin doğduğu ve büyüdüğü yer olan Tus, o yüzyılda büyük bir [tasavvuf](#) merkezi olarak anılıyordu. Gazali tasavvufa ne zaman yöneldi? Bir rivayete göre Gazâlînin öğrencilik hayatında tasavvuf geri planda kaldı. Geçirmiş olduğu ruhsal bunalım sonrasında tasavvufa yöneldi.

[Silsile-i saâdât](#)

'tan olan şeyhi

[Ebu Ali Farmedi](#)

'den dersler alarak, tasavvuf konusunda

[icazet](#)

aldı. Diğer bir rivayete göre ise, İkisi de Tûslu olan bu ünlü mutasavvıfların görüştükleri bilinmektedir. Nitekim Gazzâlî bizzat Fârmedî'den duyduğu birkaç sözü nakleder (İyâ , IV, 178). Kasım Kufralı Câmî'ye dayanarak Gazzâlî'nin Fârmedî'ye intisabının kesin olduğunu söylüyorsa da (İA, IV, 755) Fârmedî vefat ettiğinde yirmi yedi yaşında olan ve henüz tasavvufa yönelmemiş bulunan Gazzâlî'yi onun mürid ve halifesi saymak doğru değildir. Gazzâlî'nin, eserlerinde Fârmedî'den çok az söz etmesi de bunu göstermektedir.

Gazâlî'ye göre tasavvuf, insanın manevi hastalıklarından kurtulmasında en önemli etkindir. [Ki](#)
[mya-i Saadet](#)

adlı eserinde şöyle der;

“Beden kalbin ülkesidir. Bu ülkede kalbin birçok askeri vardır. Kalb ahiret için yaratılmıştır. [Alla](#)
[h](#)

tanımak ise onun yarattıklarını bilmekten geçer. İnsanın bâtınında olan sıfatların genel hayvanlara, bazıları yırtıcı hayvanlara, bazıları

[şeytanlara](#)

ve

[meleklerle](#)

ait olan sıfatlardır. İnsan bunların hangisinden olduğunun farkına varmalıdır. Çünkü insan bunları bilmezse doğru yolu bulamaz. Bu saydığımız sıfatların her birinin gıdası farklıdır. Hayvanın gıdası yemek, uyumak ve çiftleşmektir. Yırtıcı hayvanların gıdası mutluluğu da parçalamak, saldırmak ve öldürmektir. Şeytanların gıdası ise aldatmak, hile ve kötülük yapmaktır. Meleklerin gıdası ise Allah'ın cemalini müşahade etmektir. Hırs, hayvan ve yırtıcı hayvan sıfatları melekliğe çıkan yol değildir. Eğer sen aslında melek cevheri isen Allah'ı tanımaya uğraş ve kendini o cemali müşahade edecek hale getir. Kendini öfke ve şehvetin elinden kurtar ve bu hayvan sıfatlarının sende niçin yaratıldığını anlamaya çalış.”

Ulaşmak istediği şey de her türlü şüpheden uzak kesin yani yakini bilgidir. O aradığı kesin bilgiyi dünyayla ilgilerini kesmiş olan kalbin saafiyetinde bulur. Bu tavrıyla da genelde tasavvufa meyleder. Allah hakkında bir bilgiye sahip olmanın şartı mal, evlat, makam, mevki vb. dünyayla ilgili bağlardan kurtulma, dilin daima Allah'ı zikretmesi ve nihayet dildeki zikrin kalbe intikal edip hatta kişinin kalbinden de lafız ve kelimelerin silinip, sadece onların manasının kalmasıdır. Kişi ruhu temizleme yoluna girip, bu yolun gerektirdiği şeyleri uygulamaya başlayınca kendisinde Allah'ı tanıyıp bilmeye yarayan keşifler ve müşahedeler zuhur etmeye başlar. Hayatının sonlarında yazdığı ve bir otobiyografik yazı olan El-Munkız'ul-Mined-Dalal'de Gazali, kendi zihni ve ruhi durumunu anlatır. Burada derin ve hakikati arayan bir şüphe sergilenir. O, bu yıpratıcı şüpheden Allahın lütfuyla, kalbine attığı bir nur yardımıyla kurtulur. Böylece apaçık hakikatleri aklın, akıl yürütmenin ve mantığın yardımı olmaksızın yani delilsiz ve ispatsız bir şekilde birdenbire kavraması mümkün olmuştur.

Kelam Anlayışı

Gazâlî İslam inanç felsefesi olan [Kelâm](#) 'ın daha çok [akaid](#) kısmına önem vermiş ve [akıl](#) yerine [sezgiyi](#) ön planda tutmuştur. [Mantık](#) ve [münazara](#) ilkelerini kullanmıştır. Bununla beraber [Kelam](#) ile tatmin olmayan Gazâlî [tasavvufa](#) yönelerek [aklın](#) yerine mükâşefeyi koymuştur. [Sûfizm](#) ve [Şeriat](#) alanında büyük rol oynamış, [Sûfizm](#) kavramını [şeriat](#) yasaları ile birleştirmiş, eserlerinde [tasavvufu](#) ilk olarak [teorik](#)

anlamda açıklamıştır. Çalışmalarında

[Ehl-i Sünnet](#)

görüşünü benimsediği ve diğer görüşlere karşıt olduğu da söylenebilir. Katkılarıyla tasavvufun uzun süre yaşayabilmesini sağladı. Burada Gazali'nin savunduğu tasavvuf anlayışının bugünkü tarikatlarla ilgisi olmadığını belirtmemiz lazım. Gazali tasavvuf anlayışı ile saf İslami anlayış ve yaşayışı kastetmiştir. Samimi inanç ve ibadetin makbul olduğuna vurgu yaparak tasavvufun bunu sağlaması gerektiğini söylemiştir.

Etkilediği Filozoflar

Gazâlî [Ortaçağ](#) da hem İslam hem de Hristiyan ilahiyatçı ve filozofları derinden etkilemiştir. Özellikle Hristiyan Batı filozoflarından [Thomas Aquinas](#) ([1225](#) - [1274](#)) ve Aziz Anselm'i derinden etkilediğini birçok kaynaktan öğreniyoruz. Gazali'nin dini savunan eserleri ile Hristiyan kilisesi üzerinde de önemli etkiler bıraktığı bilinmektedir. Gazali'nin fikirleri [Avrupalı](#) Descartes, Hume, Kant vb. gibi filozofların dikkatini çeken ilk şey olmuştur.

Gazâlî'nin kitapları birçok Batı diline çevrilmiştir. "**Eyyühe'l Veled**" adlı kitabı [Unesco](#) tarafından

[1951](#)

'de

[Fransızca](#)

'ya,

[İngilizce](#)

'ye ve

[İspanyolca](#)

'ya tercüme edilmiş ve bunun gibi birçok kitabı da çeşitli dillere çevrilerek basılmıştır.

Not: Bu yazı makale, köşe yazısı vs. gibi akademik bir yazı değildir. Sadece ders notu olarak kullanılmaktadır